

ЛЮСТРАЦІЯ ТЛУМАЦЬКОГО СТАРОСТВА 1772 р.

Вперше у вітчизняній історіографії проаналізовано значущість люстрації Тлумацького староства 1772 р. як джерела для висвітлення соціально-економічного розвитку міських і сільських покутських поселень, а також дослідження фортифікації краю у третій чверті XVIII ст.

Ключові слова: українці, поляки, євреї, місто, село, родина, фільварок, чиншова шляхта, замок, феодалний двір.

Джерел статистично-демографічного характеру, які б висвітлювали соціально-економічний розвиток Прикарпаття за феодалної доби, збереглося вкрай мало. Виявлення і публікація кожного нового є доконечною потребою. У вітчизняній науці люстрація Тлумацького староства 1772 р. досі ніким не досліджувалася.

Метою статті є у загальних рисах дати не тільки характеристику документа, а й відтворити соціально-економічний і демографічний розвиток кількох покутських поселень у третій чверті XVIII ст. Практичне значення розвідки полягає в тому, що її фактичний матеріал можна використовувати під час написання історичних нарисів покутських поселень Тлумаччини та узагальнювальних праць з історії та демографії Покуття.

Люстрацію Тлумацького староства складено в 1772 р. Документ написано у трьох екземплярах, більш-менш розбірливо старопольською мовою на 41 сторінці. Його стан збереження задовільний. Чорнило документа під впливом часу поблякло, але текст надається до читання. Перший примірник залишено на місці, очевидно, у Тлумацькій замку, другий було внесено до актових матеріалів Галицького гродського суду, де в однойменному фондї нами виявлено і нині зберігається у Центральному державному історичному архіві України у м. Львів, а третій – відіслано до архіву Скарбу Коронного у Варшаві [1, с. 477].

Згідно з цими люстраціями, Тлумацьке староство складалося із семи населених пунктів: міста Тлумач і шести сіл – Бортники, Грушка, Долина, Надорожна, Озеряни та Олеша [1, с. 442–473].

За кількістю мешканців Тлумач був невеликим міським поселенням Покуття. Його мешканці за віросповіданням належали до греко-католиків, католиків і іудеїв. Греко-католики в місті мали дві церкви, а католики – костел. Про іудеїв люстрація замовчує [1, с. 442]. На ринковій площі і навколо неї, у так званих затільних домах, проживали лише євреї. На нашу думку, на ринку мешкав єврейський патриціат, а в затільних – плебс. На ринку тоді жило 17, а в затільних – 32 єврейські родини [1, с. 442–443].

Населення міста Тлумач (без вїтївства) складалося із трьох громад: української, польської і єврейської. Поміж них найменш чисельною була польська, яка налічувала одну ремісничу, одну візничу, одну рільничу і 13 шляхетських родин. Єврейська громада налічувала 49 родин, серед них – 17 родин проживало на ринку (патриціат) і 32 за ринком, у так званих затільних домівках (плебс). Українська громада була найбільшою і об'єднувала 58 родин, серед них – 46 займалися рільництвом. Окрім того, в місті, ймовірно, проживала одна родина німецького походження, а саме, Войцеха Раусса [1, с. 442–444]. На польську меншину припадало 12,2 %, єврейську – 40 %, а на корінний етнос, тобто українців, – 48,8 %. Таким чином, у Тлумачі чужоземне населення кількісно переважало автохтонів.

Містечко Тлумач було аграрно-ремісничим центром сільської округи королівського домену.

Люстрація засвідчує, що з 114 родин (без вїтївства) в місті ремеслом займалися одна польська, одинадцять українських і тринадцять єврейських родин [1, с. 442–444]. Ремісниками в українській громаді були: гончар Андрій, коваль Михайло, муляр Олександр, ткач Юрко, кушнірами Гринь і Мартин, шевцями Василь і Олекса, мельниками Григорій, Ілля й Михайло, а поміж поляків – поврозник Гресько. Отже, поміж ремісників українського походження були кустарі семи фахів: один гончар, один коваль, один муляр, один ткач, два кушнірі, два шевці і три мельники, а з числа поляків лише поврозник [1, с. 444].

Поміж євреїв ремісниками були котляр Лейба, кушнір Гаскел, пекарями Ебін, Йось, Мортко, Шміло, різниками Йона і Шулим, кравцями Абрамко, Лейба, Лібер, Літман та Шломко. Ремісники єврейського походження були фахівцями п'яти ремісничих спеціальностей: котлярської, кравецької, кушнірської, пекарської і різницької. Серед них був один котляр, один кушнір, два різники, чотири пекарі та п'ять кравців [1, с. 442, 443]. Отже,

можна стверджувати, що в Тлумачі розвивалося ремесло 12 фахів, з яких найбільш розвинутими були кравецтво, пекарство, кушнірство та млинарство.

Окремим видом діяльності єврейської та польської громад було візництво. Поміж поляків візництвом займався Вавринець Машталір та Валько Фірман, а в євреїв – Абрамко Фірман і Шимча Фірман [1, с. 442–444].

У місті процвітала роздрібна торгівля, що переважно зосереджувалася в руках єврейської громади. На той час у місті налічувалося чотири крамарі єврейського походження: Давидко Крамар, Данилко Крамар, Нузим Крамар і Шломко Крамар. Щоправда, шинкарями були українці – Василь Шинкар і Микола Шинкар [1, с. 442, 443].

Міщани, які займалися сільським господарством, мали 14 коней і 90 волів. Коней тримали Гринь Бабин (1), Бартко Бухаїв (1), Андрусь Лизанчук (1), Петро Морикіт (1), Іван Присяжнюк (1), Михайло Мельник (2), вдова Романиха (2), Федорко (2) та Валько Фірман (3). Волів із тлумацьких міщан тримали: Бартко Бухаїв, Семен Кузів, Андрусь Лизанчук, Іван Морикіт, вдова Осадчиха, Іван Присяжнюк, Василь Прокопів, Данило Ремзишин, Валько Фірман – по два, Гринь Бабин, Гринь Марківецький, Федорко – по три, Гнат Бартчук, Іван Козак, Григорій Мельник, Яків Микитин, Василь Морикіт, Василь Присяжнюк, Яковенко – по чотири, Дмитро Крутилюк – п'ять, Антон Козак, Михайло Олійник, Ілько Мельник – по шість і Михайло Мельник [1, с. 443, 444].

Тлумацькі міщани, які були зайняті в аграрному секторі, виконували панщину і платили скарбу чинш та натуральну данину. До прикладу, тяглий міщанин Василь Прокопів, який обробляв свій земельний наділ двома волами двічі на тиждень, виходив на панщину, чиншу платив шість злотих, давав дві курки, шість яєць і моток прядива. Лесь Стрижак також двічі на тиждень відробляв панщину, віддавав чотири курки, дванадцять яєць і два мотки прядива і т. д. [1, с. 443, 444]. Отже, величина відробіткової ренти, грошового чиншу і натуральної данини залежала від міцності міщанського господарства.

Тлумацька міська шляхта українського і польського походження, яка налічувала 13 родин, платила тільки грошовий чинш залежно від заможності господарства від 6 до 26 злотих. Так, Білінський та вдова Ручина платили по шість, Горницький, Горальський, Завадський, Ктоновський, Мацій Ктоновський, Свідерський, Іван Соколовський, Прокіп Соколовський, Цендрович і Шидловський – по дванадцять, а Зубрицький – двадцять шість злотих [1, с. 444].

У сільській місцевості населеність сіл Тлумацького староства виглядала так: у Надорожній проживало 46, Долині – 59, Бортниках – 69, Грушці – 89, Озерянах – 84 і Олеші 112 родин [1, с. 446–449, 454–455, 459–460, 464–466, 472–473]. Отже, найменшим селом Тлумацького староства була Надорожна, а найбільшим – Олеша. Загальна чисельність сільського населення Тлумацького староства у 1772 р. становила 2754 осіб, у тому числі 276 польської і 2478 української національності. Отож тут корінний етнос чисельно переважав чужоземців у кожному сільському поселенні. Зокрема, в Олеші жило дві (Марцін Дембіцький, Стефан Подлуський), Бортниках – чотири (Гошовський, Лючинський, Рутковський, Антон Самаленський), Грушці (вдова Бучковська, Войцеховський, вдова Івачівська, Ковалевич, Антон Юзінкевич, Міхал Юзінкевич) і Надорожній (Гашинський, Яків Малкович, Ольшановський, Плавшевський, Прибильський, Пйонтковський) – по шість, у Долині – сім (Іван Бережницький, Войцех Квасньовський, Піотр Кремедовський, Стефан Крихоцький, Василь Порадзький, Ілько Яворський, Якоб Яворський) і Озерянах – 21 родина чиншової шляхти (Олександр Гродзінський, Стефан Добровольський, Стефан Дрогомірецький, Войцех Жданович, Міхал Жданович, Ян Жданович, Міхал Жураківський, Ян Завітовський, Стефан Ільніцький, Міхал Краєвський, Андрій Кремінський, Антон Кремінський, Войцех Кремінський, Йозеф Кремінський, Міхал Малітевський, Міхал Плешевський, Ян Пньовський, Стефан Прушинський, Ян Сміховський, Міхал Чапський, Ян Шидловський) [1, с. 446–449, 454–455, 459–460, 464–466, 472–473]. Отже, в найбільшому селі Тлумацького староства – Олеші – жило найменше, а в Озерянах – найбільше родин польської спільноти. Таким чином, у сільській місцевості староства українці становили більшість, а поляки – меншість. Дані кількості національного складу населення по кожному окремому селу Тлумацького староства ілюструє таблиця 1.

Таблиця 1

Чисельність сільського населення Тлумацького староства 1772 р.

№ з/п	Назва села	К-ть укр. сел. родин	К-ть осіб	Шляхта (родин)	К-ть осіб	Разом
1	Бортники	65	390	4	24	414
2	Грушка	83	498	6	36	534
3	Долина	52	320	7	42	354

4	Надорожна	40	240	6	36	276
5	Озеряни	63	378	21	126	504
6	Олеша	110	660	2	12	672
	Разом	413	2478	46	276	2754

Примітки. Таблиця складена за: ЦДІА України, м. Львів. — Ф. 5. — Оп. 1. — Спр. 298. — С. 448, 449, 454, 455, 459–460, 464–466, 472–473.

У сільській місцевості Тлумацького староства серед ремесел найкраще розвивалося ткацтво. Так, у Бортниках ткачами були Іван Андрійов, Никифор Громадзюк, Гнат Козак, Гаврило Федків, Іван Федьків. У Грушці ткацтвом займалися Микола Катрій, Федір Паламар, Панько Тридник, у Долині – Василь Бортник, Іван Бортник, Олекса Бортник, Петро Тихолач, Озерянах – Стефан Бедзя, Федір Гіддук, Андрій Попікало, в Олеші – Іван Дзедман, Панько Толгай і Михайло Чабаняк [1, с. 454, 455, 459–460, 464–466, 473]. Оскільки ткачі були привілейованою верствою селянства, то вони не виходили на панщину і не мочили в саджавці конопель, але за те мали на своєму верстаті виткати з панського прядива по 50 метрів полотна [1, с. 475].

Слідом за ткацтвом у Тлумацькому старостві успішно розвивалося і млинарство. Млини функціонували у Тлумачі, Бортниках, Грушці, Долині, Озерянах і Олеші. Млини були малопотужними, зазвичай в однім колі. У Тлумачі було три млини. У першому млині мельникував Ілько Мельник. Його млин у місті так і називали Ільків млин. Він розмелював зерно на двох каменях. Другий млин був Григора Мельника, а третій – Михайла Мельника, родом із с. Коропець на Тернопільщині. Того млин знаходився на ставі і мовов зерно одним каменем [1, с. 445].

У Бортниках, як і в Тлумачі, млин в однім колі та трьома ступами працював на ставковій воді Терехмизівського ставу. Млин у Грушці також був на ставку. Працював тільки тоді, коли в ньому була вода. У ньому зерно мололи на двох каменях і вибивали просо у чотирьох ступах. Цей млин був старий і потребував ремонту. Млин у Долині збудували на потічку Суходіл. На час люстрації його відремонтували і накрили соломною. Молов у ньому мельник з Олеші. В Олеші один млин працював на воді потічка, а два інших – на ставках. Перші два млини мали по одному каменю, а третій – два і добру ступу [1, с. 450, 458, 463, 471].

У сільській місцевості найбільш розвинутим млинарським промислом був в Озерянах і Олеші. В Озерянах млинарським ремеслом займалися мельники Микита Матвіїв, Василь Чижик і Василь Юрчишин [1, с. 465]. Отже, в сільській місцевості Тлумацького староства найкраще млинарство було розвинуто в Олеші, де діяло три млини.

Мельники староства за помел зерна брали чотири мірки: три для потреб двору, а четверта за конкретну роботу. За невідоудання кабана від кожного кола брали по вісім злотих, а хто мав при млині земельний наділ, то той мельник до двору виходив двічі щотижня на панщину зі своєю сокирою на будову [1, с. 476].

Серед виробничих об'єктів треба назвати винниці. У той час вони діяли в Бортниках, Грушці, Долині, Олеші. Їх господарський стан був різним. Так, винниця у Бортниках була старою із солом'яним дахом і розташовувалася за двором над ровом із двома печами. Винниця в Озерянах знаходилася поблизу озера. Була старою і збудована з халупи й мала солом'яний дах, а в ній дві невеликі печі. В Олеші винниця стояла за потоком. Її збудовано у стовпи й обліплено глиною, зверху покривля покрита соломною. Винниця в Долині знаходилася за двором над Дністром. У селах поруч з винницями функціонували і солодовні [1, с. 450, 452, 471].

З господарських об'єктів на теренах Тлумацького староства ще в фільваркових господарствах королівських сіл функціонували сушарні, де сушили плоди фруктових дерев: яблунь, груш, слив, черешень і вишень. Їх будували з дерева. Вони у згаданій люстрації згадуються у Грушці та Олеші [1, с. 452, 463].

У фільварковім господарстві королівських сіл Тлумацького староства були сади, в яких росли і плодоносили вишні, груші, сливи, яблуні тощо. Вони були в селах Грушка, Долина, Олеша. Всі вони були обгороджені плотом і мали в'їзні подвійні ворота, а в Долині сад обнесли навіть острогом. Серед садів найбільш значився олешівський сад, який складався лише зі сливових дерев [1, с. 452, 471].

Торгівля у Тлумацькім старостві була представлена одинадцятьма торговими точками. Зокрема, у Тлумачі функціонувало два шинки і чотири крамниці, а в кожному селі староства – по корчмі. Стан корчем був різний: одні з них були доглянуті, а інші запущені. Для прикладу беремо описи корчем у селах Бортники, Грушка і Надорожна. В Бортниках корчма була старою, її покривля – солом'яною. Мала вигляд халупи, що складалася із сіней, кімнати з білою кахлевою піччю, печі для випікання хліба, комори з одним віконцем. Корма у Грушці була збудована на дубових підвалинах і накрита гонтовим дахом. Як і в Бортниках, це – хатина з сіней, кімнати, яка освітлювалася трьома великими вікнами, які

на ніч закривалися віконницями, з білою кахлевою піччю, пекарською піччю і комори. В кімнаті для відвідувачів стояв довгий простий стіл та дві лавки по його боках [1, с. 452]. Корчма в с. Надорожна стояла під лісом. Вона також складалася із сіней, комори і кімнати для відвідувачів. Освітлювали два вікна. У кімнаті для відвідувачів стояв довгий стіл з двома лавицями. В холодну погоду вона обігрівалася білою кахлевою піччю. Тут також була пекарська піч, тобто для випікання хліба і приготування їжі [1, с. 447].

Фортифікаційне будівництво Тлумацького староства було представлено замком з невеликим палацом у Тлумачі та чотирма резиденційними дворами адміністрації староства: Бортниках, Грушці, Озерянах і Олеші. З резиденційних дворів найкращий вигляд мав Озерянський. Надзвичайно цінним є також повідомлення цієї люстрації про наявність у княжій добі городища в Озерянах. У пізніших часах на ньому була сіножать. Згадане городище розташовувалося на межі із селом Кутище [1, с. 452, 456, 463, 469–470].

Бортницький двір. В'їжджати на дитинець пам'ятки оборонного будівництва можна було через дубові ворота з хвірткою і покритим гонтою дашком, що їх на ніч замикали. Будинок резиденції адміністратора збудовано на підвалинах з дубового дерева в замітник. Він мав ганок. Ліворуч сіней був великий покій, який у денний час освітлювали п'ять тафльових рамкових вікна. У ньому знаходилася зелена кахлева піч з мурованим білим комином. Другий покій мав подвійні двері столярської роботи, троє тафльованих вікон та кахлевою піччю з комином. Праворуч сіней розміщалося їдальня з трьома тафльованими вікнами, що виходили на дитинець. Четверте віконце було у дверях, які вели до саду. Обігрівалася їдальня в холодну погоду зеленою кахлевою піччю з білим комином. За нею був покій із двома великими тафльованими вікнами і білою піччю.

Стайня була розташована неподалік воріт. Її дах наполовину був покритий гонтою та соломною. Ворота стайні були великими. У стайні з обох боків знаходилися жолоби, також невеликі комори для зберігання різних стаєнних знарядь, а ще далі – шопа. За нею була возівня з невеличкою коморою, яка мала віконце, кухня, пекарня, пивниця, свинарник. На дитинцю ще був накритий соломною шпихлер з підлогою і сімома засіками на зерно, а також мірка і гарнець. За двором були огорожене плотом гумно, стодола, корівник [1, с. 451–452].

Озерянський двір старостинської адміністрації також мав подібний вигляд. Він стояв осібно від поля, до якого був в'їзд від села. Ворота двору мали хвіртку на дубових стовпах з дашком, покритим снопками. Сам будинок збудовано з дубового дерева, його покрівлю накрито гонтовим дахом; мав ганок на обидві сторони. Праворуч сіней резиденції був покій, який освітлювався трьома вікнами з маленькими шибками. Обігрівався покій білою з поливою кахлевою піччю та простим глиняним комином. У кімнаті стояв стіл простої столярської роботи з гранястими ніжками. З сіней був вхід до алкіра. Підлоги в будинку були зроблені з дерева. Ліворуч сіней розміщалося пекарня з коморою. Пекарня мала два вікна, а комору також освітлювали два вікна. Піч до випікання хліба в пекарні була кахлевою з бовдурем. За пекарнею стояла стайня зі стійлом для дійки і возівня, які знаходилися під одним солом'яним дахом. У стайні був жолоб, ясла, поміст для коней. Потім йшла друга стайня з двома хлівами для свиней. Обора на худобу була обгороджена острогом, далі знаходилася пивниця. Гумно було навпроти воріт двору, обгороджено остроженим плотом окремо від двору, який мав хвіртку з дашком. На території гумна був шпихлер, збудований на підвалинах зі смерекового дерева і накритий солом'яним дахом. Засіків на зерно в ньому налічувалося сім. За ним був плевнік, стара накрита соломною стодола і невеличка шопа [1, с. 456–457].

Двір села Олеша розташовувався в кінці села. В'їзд до нього був з сторони села. Ворота двору мали хвіртку. Будинок двору збудовано на підвалинах, і ззовні і зсередини обмазані глиною і був накритий гонтовим дахом. Вхід до сіней резиденції був з ганку. Ліворуч сіней розміщався покій з двома алкірами, який у денний час освітлювали два вікна з малими шибками і кватирками і віконниці з подвір'я. Опалювався в різні пори року зеленою кахлевою піччю з білим комином. Перший алкір мав два вікна, дерев'яну підлогу. З нього був вхід до спіжарні. Зі спіжарні праворуч сіней була пекарня з двома коморами, у яких по двоє вікон. Піч для випікання хліба була великою. Друга піч пекарні була кахлевою. Там стояв круглий стіл. За нею знаходилася кухня з виведеним на дах комином, а також пивниця. Від сільського поля стояла кошара для свиней і два хліви. Стайня і возівня стояли на протилежному боці воріт, поближче до гумна.

Хлів на худобу був при вході на дитинець від села. Хлів складався із двох шоп по боках під солом'яним дахом. Дійник також був під солом'яним дахом. Далі від гумна розташовувався покритий соломною хлів та пивниця. Саме гумно було огорожене і замикалося вхідними воротами. На його території знаходився шпихлер з вісьмома засіками на зерно. У нім був корець для вимірювання зерна і мірка. На гумні ще була стодола і обгороджений плевнік під солом'яним дахом, кошара на вівці за городом від села з глиняною халупою під солом'яним дахом для вівчаря. Двір був обнесений острогом [1, с. 461–462].

За соціальним станом сільське населення староства складалося з кількох верств: чиншової шляхти (тягла і піша), чиншової адміністрації (отаман, лісник, польовий, козак), селянства: тяглих, піших і коморників [1, с. 446–449, 454–455, 459–460, 464–466, 472–473].

Люстрація Тлумацького староства 1772 р.

У той час у Тлумацькому старостві налічувалося 155 тяглих, 217 піших, 27 вільних і 14 коморницьких родин. Соціальне розшарування селянства в кожному селі Тлумацького староства в 1772 р. подано у таблиці 2.

Таблиця 2

Соціальні верстви селянства Тлумацького староства 1772 р.

№ з/п	Назва села	К-ть г-в	Шляхта	Вільні	Тягли	Піші	Комор.
1	Бортники	69	4	6	17	36	6
2	Грушка	89	6	1	35	47	—
3	Долина	59	7	5	33	14	—
4	Надорожна	46	6	4	16	18	2
5	Озеряни	84	21	4	14	39	6
6	Олеша	112	2	7	40	63	—
	Всього	459	46	27	155	217	14

Примітки. Таблиця складена за: ЦДІА України, м. Львів. — Ф. 5. — Оп. 1. — Спр. 298. — С. 448, 449, 454, 455, 459–460, 464–466, 472–473.

Отже, можна констатувати, що основною фігурою на селі в Тлумацькому старостві був піший селянин. Однакову кількість найбільш бідних селян мали села Бортники й Озеряни. Зокрема, у Бортниках жили такі родини коморників: вдова Волобриська, Михайло Гариджук, Грегор Грегаручів, Стефан Курило, Гаврило Слепенкі, Павло Шпанюк, а в Озерянах – Василь Безбородків, Панько Бойків, Іван Грус, Андрус Катраків, Стефан Печений і Василь Хромеїв. Ще дві коморницьких родини проживали в Надорожній: Михайло Гринів та Яків Грегорів [1, с. 455, 460]. У кожному селі відсоткова різниця верств сільського населення була неоднакова.

У сільській місцевості головним заняттям місцевого населення було рільництво і тваринництво, яке складалося з п'яти галузей: конярства, скотарства, птахівництва і бджільництва. Допоміжним заняттям було рибальство. Найкращі умови для розвитку рибного господарства були в селі Бортники, де знаходилося дві саджавки та ставок. Саджавки функціонували у двох місцях: на Поповій сіножаті та під горою, а Федорків ставок за Воротним гаєм [1, с. 453].

Основною тягловою силою в селянському господарстві Тлумацького староства був не кінь, а віл. Загальний стан забезпечення робочою худобою селянських господарств по селах згаданого староства подано у таблиці 3.

Таблиця 3

Забезпечення худобою селянських господарств Тлумацького староства

№ з/п	Назва села	К-ть голів	Коней	Волів	Разом (голів)
1	Бортники	69	15	72	87
2	Грушка	89	23	120	143
3	Долина	59	26	89	115
4	Надорожна	46	11	49	60
5	Озеряни	84	28	41	69
6	Олеша	112	15	180	195
	Всього	459	108	551	659

Примітки. Таблиця складена за: ЦДІА України, м. Львів. — Ф. 5. — Оп. 1. — Спр. 298. — С. 448, 449, 454, 455, 459–460, 464–466, 472–473.

Верству вільних становила сільська адміністрація, яка складалася з вйта, отамана, гуманного, козака, лісника, ланового, польового й присяжного. Так, у Бортниках сільську адміністрацію очолювали отаман Михайло Капустинський, гуменний Федір Крив'як, лановий Дмитро Бриняк, лісники Іван Гарасимів і Тимко Гіней, присяжний Іван Гарасимів. У Долині отаманом села був Федір Гамаків, а

лісниками – Василь Бойчук і Стефан Рипенський. У Надорожній у складі сільської адміністрації числилися отаман Гнат Петрів, козак Антошко Воловин, присяжний Іван Євків, лісник Олекса Гринів. В Озерянах до складу сільської адміністрації входили отаман Атошко Шкатуляк, гуменний Юрко Земічий, польовий Федір Зварич, присяжний Лесь Голобчак. В Олеші возним села значився Василь Дунда, козаком – Семен Сомнек, польовим – Дундзяк, а лісниками Іван Біланчин, Данило Гринчук і Федір Хухлей. До цієї верстви також залічували і перевізників, які займалися перевезенням людей, худоби, вантажів з одного берега Дністра на другий. У Долині перевізниками були Михайло Гвак та Ясько Пахович [1, с. С. 446, 454, 460, 464, 473].

Найбагатшим селянином Тлумацького староства був Івась Дворнік з Олеші, який тримав аж 18 волів [1, с. 466]. Окрім нього заможними селянами по селах були: Григор Клекало, Гаврило Козумик, Михайло Пристайко, Яцько Смолуха, Олекса Федоришин з Бортник; Михайло і Федір Бартчуки, Василь Паньків, Стефан Шкромидин з Грушки; Панько Грегорців, Василь Гуменний, Андрій Карачів, Петро Пресетний, Михайло Якув'як з Долини; Федір Семенів, Гринь Бабійчук, Михайло Гринів, Григор Гринів з Надорожної; Петро Вацюк, Гринь Салітра, Василь Фрискун з Озерян; Роман Заценків, Григор Кузмін, Григор Лазарів, Василь Кавінський, Семен Пилипів, Дмитро Юрчин і Іван Юрчин з Олеші [1, с. 446, 448, 454, 459, 464–466, 472, 473].

Найбіднішу верству селянства Тлумацького староства, як уже зазначали, становили коморники. Коморницькі родини зафіксовано і в Озерянах. Тут ними були: Василь Безбородків, Панько Бойків, Андрусь Катраків, Стефан Печений, Іван Прус та Василь Хромеїв [1, с. 460].

Повинності селян. Піддані тягли Бортник, Грушки, Долини, Надорожної, Озерян, Олеші, а також рільники Тлумача виходили на панщину парою волів і своїм плугом від свята Святого Войцеха до Святого Михайла руського обряду по два дні в тиждень, – ця повинність називалася відробити в лєнях. Цю повинність піші відробляли один день на тиждень.

Окрім панщини, селяни тяглих і піших господарств Тлумацького господарства на рік мали відробити влітку дванадцять шарварків: виходили на заорки, оборки, закоски, обкоски, загірбиши, обгірбиши, а також чотири толоки на мочення конопель. Тяглий селянин мав мочити у саджавці копу конопель, піший – півкопи, а халупник – по 15 снопів без панщини. З них оті мають спрягти прядиво і здати до двору. Ткачі від цієї повинності були звільнені, зате мали на своєму верстаті виткати з панської пряжі по півсотки полотна. Згідно з чергою в ніч ходили сторожувати двір адміністратора [1, с. 474].

Від голови худоби платили (вола, коня, корови) по золотому, від дворічної тварини – озимка – по 15 грош. Гоштини або податку з вівці давали по п'ятнадцять грошів, від ярки по шість грошів. Крім того, з отари двору віддавали кожну двадцятку вівцю з ягням, а також кожну сорокову ярку.

Від старої свині платили по 12, а від молодої – по шість грошів. Хто мав пасіку, то кожен десятий вулик віддавав двору, а з кожного вулика ще платив по 12 грошів. Від державної отари тяглий і піший давали адміністраторові по одній вівці, а якщо вони отари не зимували, то платили за це в казну по золотому [1, с. 475].

До двору піддані Тлумацького староства віддавали каплуна вартістю 15 грош, курку в ціні по десять грош, за яйця мали платити по одному шелягу. Окрім того, селяни староства згідно з чергою ходили охороняти феодальний двір [1, с. 475].

Селянам королівського домену Тлумаччини довелося виконувати десятини: овечу, бджільну. Зокрема, до двору вони віддавали кожну двадцятку вівцю з ягням, сорокову ярку або за них давали від вівці по 20, а від ярки по шість грош. Від кожного вулика їм доводилося платити очкового по 12 грош. Десятий, двадцятий вулик і т. д. з пасіки також ішов на користь двору [1, с. 475].

Ялівочне на Різдваїні свята і Великдень громад м. Тлумача та сіл Бортники, Грушка, Озеряни і Олеша платили двору по 40, а с. Надорожна – 20, Долини – 30 злотих [1, с. 476].

Окрім того, селяни Тлумацького староства опіхали (очищували. – П. С.) у ступах просо на зерно або крупи. Парові по одному корцю, а піші і поєдинкові господарства – по половині корця [1, с. 476].

Сільська шляхта українського і польського походження в селах Бортники, Грушка, Долина, Надорожна, Озеряни, Олеша грошовий платила чинш від трьох до сорока злотих. Зокрема, в Долині найбідніший шляхтич Войцех Квасньовський сплачував три, а Піотр Кремендовський – дванадцять злотих. Найбільш строкату майнову нерівність мала шляхта села Озеряни. Тут найбідніший шляхтич Міхал Краєвський давав вісім, а найбагатший Міхал Сміховський – 40 злотих. Однакової заможності була лише шляхта села Бортники. Отут шляхтичі Гошовський, Лючинський, Рутковський та Антоній Самолєнський в казну платили по дванадцять злотих [1, с. 449, 455, 460, 466, 473, 477].

Узагальнивши викладене вище, можна стверджувати:

1. Незважаючи на окремі недоліки, люстрація Тлумацького староства 1772 р. є важливим документом вивчення соціально-економічного і демографічного розвитку міських і сільських поселень Прикарпаття третьої чверті XVIII ст.

2. Населення Тлумацького староства було неоднорідним як у національному, так і в соціальному плані. Незважаючи на відсоток чужоземного населення, корінне населення за-

звичай переважало чужоземців. У місті поміж чужоземців найчисельнішою була єврейська громада, тоді як на селі чисельну перевагу мала польська спільнота.

3. Згаданий документ засвідчує, що господарство Тлумацького староства було дрібнотоварним. Із господарських галузей найкраще розвивалися рільництво і тваринництво. Допоміжну роль у селянському господарстві відігравало ремесло. З його фахів найбільш поширеним було ткацтво. Ткачі займалися своїм ремеслом у кожному поселенні староства.

4. Відомості люстрації Тлумацького староства можна використовувати також у генеалогічних і ономастичних дослідженнях, адже по кожному населеному пункту в ній вказано прізвища його мешканців.

5. Люстрація Тлумацького староства також стане у пригоді для опрацювання матеріалів про фортифікаційну архітектуру, зокрема Покуття і загалом Прикарпаття, а також для складання ґрунтового каталогу оборонних споруд краю.

Список використаних джерел

1. ЦДІА України, м. Львів. — Ф. 5. — Оп. 1. — Спр. 298. — С. 442–477.

In the given research the first attempt to analyze the value of the opening and inspection of the correspondence of Tlumach starostvow of 1772 as a source for showing the social and economic development of Pokuttia urban and rural settlements as well as the study of the region fortification in the third quarter of the 18th century is made in the home historiography.

Key words: *Ukrainians, Poles, Jews, town/city, village, family, manor, gentry paying a quit-rent, castle, feudal courtyard.*